

FÜST MILÁN

A NYUGAT SZÜLETÉSE

Osvát Ernő aforizmáinak egyikében azt mondja, hogy egyrészt van irodalom és másrésztől, sőt ezen kívül vannak a nagy írók. Ezt az aforizmat a tapasztalat kénytelen kiegészíteni, még pedig a következőképpen:

Persze, hogy mindig van irodalom, ez ugyanis folyamatos valami. De a nagy írókkal már másképp vagyunk. Az idő ezeket már nem folyamatosan veti ki méhéből: a tapasztalat azt mutatja, hogy sokáig nem terem nagyszerűt, aztán egyszerre vet ki magából még hozzá nem is egyet, egy egész generációt, vagyis mondhatni, csomóban veti ki őket s ami még sajtóságosabb: az új művészek számára még a hozzájuk méltó kritikust is, — a régmúltban Gyulait, az én időmben Osvátot. S miután ezt megtette, miután kitombolta magát, megint pihen egy darabig. Tektónikus kitöréshez lehet ezt hasonlítani, hirtelen lávaözönhöz, vagy a nap protuberanciáihoz még inkább, ezt a gyönyörű tündöklést és szikrázást! Egyik nagy tehetség a másik után szokik az ég felé, — isteni tűzijáték ez! S ennek voltam én tanúja abban az időben.

S mondom, ez a fényáradat elül aztán s nagy csend következik utána: a folyamatos irodalom pedig átveszi uralmát s szép lassan tovább folydogál a maga medrében. S így volt ez Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi és Arany után, vagyis lankadt csend következett többé-kevésbé tehetséges epigonok uralmával. Az epigonok mindig utánzó, vagy enyhébb szóval: egy-egy nagy költőnek, írónak követői. S e dologban főként az a figyelemreméltó, hogy némely nagy mesternek sok követője akad, a másoknak alig-alig. A tapasztalat azt mutatja, hogy aki könnyen utánozható s főként: akinek nagy gyengéi vannak, annak mindig sok követője van, akinek utánzásához viszont nagy műgond és ízlés szükségeltetik, annak alig-így Petőfi gyengéinek aránylag sok utánzója akadt, Berzsenyinek viszont senki.

Minthogy pedig a művészet olyan dolog, hogy abban voltaképp csak a nagy tehetség érvényes, az úgynevezett folyamatos irodalom pedig csak a napi fogyasztás céljait szolgálja, ennél fogva arra a kegyetlen kijelentésre kell vetemednünk, hogy ennek az úgynevezett folyamatos irodalomnak — és bármilyen hullámokat vetne is a maga korában, — voltaképp csak az irodalomtörténet számára van valamelyes jelentősége. A szépség kedvelői számára ezzel szemben keveset jelent.

Az irodalomtörténetnek azonban egy dolgot okvetlenül észre kell vennie ennek az epigon-korszaknak szemléletkor. Ez pedig a következő:

Hogy ezek az epigonok egytől-egyig az uralkodó osztályok hivatalos írói voltak. Ez annyit jelent, hogy baj, bánat, és akadály nélkül befogadták őket az irodalomba. Ami természetes is: al i járt, kitaposott úton halad, már kipróbált és megszokott irányt követ, annak környező világával nem lehet baja. S miután az epigonok ilyenénképpen az uralkodó osztályok ízlésének természetesen mindig megfeleltek, tehát mihelyt megjelentek a nyilvánosság előtt, mindjárt íróvá is deklaráltattak: jutalmakban, akadémiai elismerésben részesültek, a Kisfaludy-társaság és a Petőfi-társaság tagjai közé választotta őket, a hivatalos sajtó-organumok baj, bánat és akadály nélkül közölték műveiket s a Nemzeti Színház rendelkezésükre állt, ha netán darabot is írtak. Egyszóval: koszorú és szabadjegy áldása kísérte őket útjaikon. (Bezzeg, mikor *Boldogtalanok* című darabom ügyében én kerestem fel 1914-ben a Nemzeti Színház akkori igazgatóját, Somló Sándort, ő le sem ültetett, az íróasztala előtt kellett álldogálnom s arra a szemtelenül gúnyos és metsző hidegen feltett kérdésre felelnem, hogy nemde én nyugatos vagyok? Amely kérdése, valamint átható tekintete ezt a másik kérdést foglalta magában: — Mit gondolsz fiatalember, olyan számár vagyok én, hogy miattad hajlandó leszek kitörni a nyakamat? Hogy Nemzeti Színház-i igazgató létemre majd előadatok egy nyugatost? — S ennyiből is állt egész beszélgetésünk. Persze minderről

most utólag értesülni: ez nyilván nem is tesz oly tragikus benyomást, mint akkor. Mert ne tessék elfelejteni, hogy ilyesmire az ember egész fiatal élete ráment. Az ifjú költőnek halálra kellett dolgoznia magát. De ne vágjunk a dolgok élébe.)

Egyszóval: az epigonok és epigonok uralma volt itt, pláne még 1906 körül, mikor is hirtelen fellobbant a szellemiség új protuberanciája s mondom, oly erővel, mint a vulkánok tüzei. Ezt a protuberanciát voltaképp már apró tektónikus kitörések előzték meg, így Szilágyi Gézát kell itt okvetlenül említeni, aki már jelét adta az új korszak kezdetének, amely aztán Ady Endre tüneményes fellépésében érte el első csúcspontját.

*

Se Berzsényinek, se Vörösmartynak, se Petőfinek, se Aranyinak nem volt se baja; se bánata, se legyőzhetetlen akadálya, mikor megjelent a magyar költészet dicsőségére. Arról szó se volt, hogy hazájuk ne fogadta volna be őket írói közé, ha egyesek meg is kínozták őket bírálatokkal, amelyeket bizony sokszor a megnemértés, irigység és rosszakarat vetett ki belőlük. De Adynak csodálatosképpen mindjárt megjelenésekor olyan nagy baja volt hazájával, hogy el se hinné, aki azt nem élte meg vele együtt. Nagyobb gyűlölködést, nevetést, megvetést és szitkozódást elképzelni se lehet. Magam én, kezdetének tanúja és híve sokszorosan megszenvedtem ezt.

Mármost mi volt ennek az általános megrökönyödésnek oka? Vajjon a francia irodalom és festészet, valamint a zene világának meghasadásában kell-e ennek a jelenségnek eredetét keresni? Ezt nem tudom, de nem is hiszem. Annyi azonban kétségtelen, hogy amint Franciaországban kettévált a művészet hivatalos és elismert s ezzel szembenálló, el nem ismert művészetre, ugyanígy történt jóval később minálunk. Ott is, itt is acsarkodás és gyűlölködés fogadta az új generáció művészetét, mégpedig úgy a politikusok, mint a pozíciójukat féltő epigon-költők részéről. Hogy kivel kezdődött a francia irodalomnak és egyéb művészeteknek ez a kettészakadása? A francia irodalom történészei e tekintetben nem tudtak határozott választ adni nekem. Magam én Flaubert-től és Baudelaire-től számítom a hasadást kezdetét, a képzőművészetben pedig az impresszionisták fellépésétől s a zenében Debussy és D'Indy, valamint Deodat de Séverac, (a németeknél Richard Wagner) megjelenésétől. A francia impresszionizmus történetével behatóan foglalkozó Pán Imre erről azt írja, hogy Delacroix-t mégcsak vitatták, de Courbet-t már kigúnyolták s Manet-t már üldözték, Cézanne képeit pedig már rendőrökkel kellett megvédeni a képrömbölők ellen, mert azok késekkel felszerelve akartak felmenni kiállítására. Hogy e francia jelenségnek mi minden politikai és művészetszemléleti okai voltak ott, ennek teljes tisztázását franciaszakos kartársaimra bízom. Magam én természetesen a folyamatnak látom ma már e meglepő fordulatot az irodalom világában. Mert bár Villon és Rabelais garabonciás diákoknak tetszenek Ronsard-hoz képest és mégis befogadták őket az irodalom kiválóságai közé, no de Flaubert és Baudelaire mégiscsak nagyobb ellentétet jelentettek az eddigi világrénddel szemben, mint az előbbieik. Villon és Rabelais huncutságai ugyanis a francia szellem egyes tulajdonságainak kivirágzásai voltak, — viszont Flaubert és Henry Becque még Balzac realizmusa után is valóságos meredélyt, szakadékot jelentett, kiméretlen merényletet a polgárság szemérme és gyöngéd bánásmód iránti igénye ellen. Hát még Baudelaire! A *Fleurs du mal* mindennek ellentéte volt, amihez a francia nép eddig hozzászokott. Sem a szép és csúnya közti határok ilyfokú eltolódása, sem a keserűség szépségeinek ilyfokú felmagasztalása nem lehetett annak a szellemnek és ízlésnek kedvére való, amely képes volt utóbb Sully-Prudhomme-t az Akadémia tagjai közé választani. Mindez természetesnek tűnik ma már, de mondom, ennek a jelenségnek bővebb analizisével nem kívánok itt foglalkozni, annál kevésbé, mert hisz felmerülhetne itt például az a kérdés is, miért nem történt ilyen szakadás az orosz irodalomban, mondjuk Dosztojevszkij fellépésekor? Akinél sötétebb látású költőt még nem látott a világ.

Szó, ami szó: Franciaországban kettévált az irodalom, lett egy dédelgetett és egy üldözött világa s így hazánkban, Magyarországon is. S én ez utóbbi jeliséggel akarok most foglalkozni, mint annak egyik szenvedő szenttanúja.

*

Számomra e dolog ott kezdődött, mikor egy bátor szerkesztő, Vészi József lapjában, a *Budapesti Napló*ban egyre-másra tárcaként jelentette meg szép kurzív betűkkel Ady Endre költeményeit. E költemények engem lázassá tettek. Még ma is megvannak azok a lappeldányok, illetve oldalak, melyeket félretettem magamnak, valaminek nem múló emlékezetéül, — főként annak az ujjongásomnak emlékére, hogy ime akadt itt végre valaki, aki a

régi tamtara-ramot megszünteti, akinek megjelenésével a teljes szabadság szélrohama, mint valami istenség tör be a magyar irodalomba, — nincs többé gúzsbakötő formakényszer, nem vagyunk kötelesek az Akadémia megszokott, megúnt, ásitást és unalmat lehellő gusztsza szerint dolgozni, úgy látszik, eljött az idő, hogy kedvünk, tehetségünk, és boldogságunk irányában haladhassunk... soha még ilyen felszabadulást! Mondom, ujjongtam, boldog voltam Ady verseitől.

S gyermekét naivtársomban azt hittem, hogy társakra találok, hogy sokan leszünk, hogy az ország izlése feltrissúl tőlük és a szíveket az enyémhez hasonlóan valamely csoda boldogsága tölti majd el. Csakhogy nem ez lett. Elképesztő volt a hatás.

Elképesztő volt számomra, pedig már kaphattam volna ilyesből izeltöt. Nem ugyancz történt-e a képzőművészet világában Rippl-Rónaival is, első, a Nagymező-utcában, egy Könyves Kálmán nevezetű helyiségben rendezett kiállításakor? Nevetés, acsarokodás hangzott mindenfelől, — csodálatosképen! Mert azok is, akik a legnagyobb magyar festőnek, Szinyei Mersének, akik Ferenczy Károlynak még tapsolni voltak hajlandók, elképedésemre még ezek is fejüket csóválva hagyták el azt a kiállítást.

Am ez az ellenszenv még jelentéktelennek mondható ahhoz a felzúduláshoz képest, amely Ady fellépését követte. Talán csak a wagneri muzsika okozott ekkora vihart a művészet, sőt a politika világában is, mint az Ady költészete.

Örülök, hogy ez a Wagnerrel való összehasonlítás eszembe jutott. Mert hisz kétségtelennek mondható, hogy minden, ami a művészetek világában *meglepő* újdonság, azt a közizlés nem szívesen fogadja. A közizlés a megszokottat szereti: ahogy eddig énekeltek neki, úgy daloljanak ezentúl is, ezt követeli. Idegenkedik attól, hogy idegeit felborzolja valaki, hogy szemét olyasmire irányítsa — még ha legművészbibben tenné is, — ami fáj neki. Tiltakozik az olyan fájdalom ellen, amely új pályát akar megnyitni szívében.

Márpedig Ady teli volt újdonságokkal. Legjobban talán egymástól távollevő dolgok és fogalmak asszociációs kapcsolata jellemzi. „Özvegy legények”, — írja például egyik versében. Nem a legjobb verse, csak azért idézem éppen ezt, mert legjobban bizonyítja, amit mondani akarok. Mi az, hogy özvegy legények? — kiáltottak fel a megszokott utak vándorai. Vagy mi az, hogy ugyane legények bolondok és fehérek? Mit jelent továbbá az a szó, hogy az ősz úri? hogy a világ pucér? hogy az ének felhős? hogy az átok édes? És így még ezrével lehetne felsorolni mindazt, amire berzenkedve figyelt fel az akkori olvasó. De továbbá: egyik kritikusa azt írta róla, hogy művészetében sok a plakátszerűség. Valami igazság ebben is van. Ady ugyanis különösen gyengébben sikerült verseiben enagyolón, hánya-veti-módon csap oda nem eléggé megmodellált képeket s bár ez a tulajdonsága nem nagyon válik javára művészetének, de mit számít ez a hibája remekeihez képest? A lényeg ebben annyi, hogy úgy e fentemlített tulajdonságai, valamint az impresszionista festők hatását mutató színessége, vagyis az a tulajdonsága, hogy az élénk színeket kedveli, mindez együttvéve soha nem látott újdonságképen hatott a magyar irodalomban. S persze nyilván mind e körülmények együttvéve keltették azt a visszatetszést, sőt felháborodást, amely a faradt és unalmas színek, valamint a pepecselő és javarész teljesen tehetségtelen pontosság kedvelőiben és művelőiben Ady első lépéseit kísérte. Illetve nemcsak első lépéseit. Hogy mi minden átkot szórtak ránk még sokkal később is, felsorolni se tudom. Beöthy László színigazgató például 1914-ben, mikor *Boldogtalankok* című drámámat vittem el neki, így szólt hozzám:

— Miért ír maga ilyen ronda emberekről? Miért nem ír szépekről, — az talán tilos? Maga egészen úgy csinál, mint Rippl-Rónai. Az is fest egy csúnya lányt, teli-korsó sörrel és amellet virággal. Mit akar ezzel kifejezni? Hogy a csúnya lány épp úgy szereti a sört, mint a virágot? Erre nem vagyok kíváncsi. Továbbá van neki egy Piacsek bácsija, akinek olyan hosszú orra van, hogy belelóg a szájába. Nézze meg László Fülöpöt, az is ilyen embereket fest? vagy Tizián? Akár a maguk vacak Adyja...

— Annyira nem szereti Adyt? — kérdeztem én.

— Gyűlölöm, megvetem, — felelte sötéten.

De az édesanyja, Rákosi Szidi is ugyanígy nyilatkozott, mintha összebeszéltek volna. És még hányan és meddig! Szinte vesszőfutásnak lehetne nevezni egész akkori életünket. De miért éppen Adyt említem itt, mikor mindnyájunkat egyformán sújtott a megvetés? Mert ahogy egyes tehetségtelen híveinek szájából mint a gombóc esett ki Ady neve: amin kinyitották a szájukat, az a szó esett ki belőle, hogy Ady... — tehát ebben se volt sok köszönet, minthogy voltak itt más tehetséges emberek is, nemcsak ő, — ugyanúgy ellenfeleinél is. Ő volt a zászlóvivő s az ellenségeskedés éppen emiatt is teljes erejével áthárult a *Nyugatra* és munkatársaira. Vagyis: azt mondták Ady s ez egyben az egész *Nyugatot* is jelentette. Az én egyik középiskolai igazgatóm Körömy Árpád egy nap így szólt: — ha én ezt a nevet hallom, hogy *Nyugat*, köpök egyet. — Amire Jablonkay nevű tanártársam így felelt: — kik azok? az adysták? akkor én nemcsak mondom, hanem meg is teszem. — És tényleg odament a köpőládához és bele is köpött. Továbbá: 1920-ban, tehát már a Horthy-korszak

clején az Andrassy-úti leánygimnáziumban egy Krebs nevű lányt magánvizsgán felszólítottak, hogy sorolja fel az irodalmi folyóiratokat s a növendék többek közt a *Nyugatot* is említette. A hatás páratlan volt, ilyet még nem is hallottam, pedig sok mindenhez szoktam már hozzá ostobaság és türelmetlenség dolgában. Nemcsak hogy megbuktatták magyarul nyelvből, de e buktatást dörgő förmérvény is követte.

— Maga a *Nyugatot* meri említeni itt, ebben az iskolában? és éppen maga, aki a *Himnusz* elszavalása közben hibát csinált? Megbuktatom! — kiáltott rá a tanár. És így még számtalan példát lehetne felsorolni arra vonatkozólag, hogy ez az ellenszenv milyen méreteket öltött. Ezt különben jól jellemzi egy kúriai ítélet is, amelyet Tersánszky ellen hoztak. Őt szeméremértés miatt perbe fogták s a Kúria ítéletének indokolásában kimondta, hogy *A céda és a szív* című kitűnő elbeszélésének irodalmi értéke nincs, ezért kellett tehát elítélni. A Kúria, mint esztétikai ítélkező, — nem szörnyű az ilyesmi? nem túllépése saját hatáskörének? Ilyesmire pedig még a Kúria se mert volna vetemedni, ha, teszem fel, Herczeg Ferenc, vagy Rákosi Jenő egy munkatársa került volna eléje. Csak hosszú-hosszú évek múlva merete egy miniszter, nem tudom mi térítette meg hirtelenül — gondolom, Klebelsberg, — a parlamentben kimondani, hogy Ady nagyon tehetséges ember volt, (persze már jóval azután a nagy temetés után, amelyet az októberi forradalom kormánya rendezett Adynak.) de Klebelsbergnek nem nagy sikere volt evvel a parlamentben. Döbönt csend fogadta szavait. Ám ez a hivatalos elismerés se vonatkozott a *Nyugat* többi munkatársaira, azoknak ugyanazt az ámulást és népszerűtlenséget kellett tovább is elviselniök, ennél fogva magam én például sohase hozakodtam elő azzal, hogy író vagyok; mert a gúnyos mosolyokat s még inkább a rosszakaratot el akartam kerülni. Így is elég részem volt mindkettőben. (Az egyik tanári szobában például a fekete táblára ki volt függesztve az a cikk, amelyet Rákosi Jenő írt a *Nyugat* ellen s főként ellenem. Az igazgató pedig azt kérdezte tőlem kaján mosolyok közt: — olvastad már, hogy mit írtak rólad? — *A Borszem Jankó* nevű éleclapban pedig évekig egy Úsd Titán nevű alak füstölő kémény alatt hosszú sorokat eregetett magából... de mit folytassam? Ha valamely lap szerkesztői üzenetében a butaságot jellemezni akarták, akkor milánizmusnak nevezték.) Ám, amit eddig elmondtam, az a dühödött ingerültség okainak csak egyik oldalát mutatja. S itt megint vissza kell térnem Adyhoz.

Ady ugyanis politikus lény is volt. Hogy mely politikai iránynak volt híve, véleményem szerint nehezen volna megállapítható. Egy dolog azonban bizonyos ebben és éppen az, amit e tárgyban Osvát mondott róla. Ő ugyanis egy alkalommal így szól hozzám: — bármennyire naiv is néha Petőfinék a nemzet jövőjében való hite és forradalmisága, az kétségtelen, hogy ez a rajongó forradalmiság rokonszenves és meleg. Iránya mindenkor jó irány, ösztönei mindenkor nemesen tájékozódnak. — S aztán így folytatta: — Adyról pedig azt lehet mondani, hogy bármennyire csapongó is, egészen véve az ő lázadása is. rokonszenves. Az ő ösztönei is jól tájékozódnak. — S e két észrevétel véleményem szerint is helytálló. Mert akármilyen bizonytalannak tetszik is Ady sok dologban való állásfoglalása, egy dolog kétségtelen ebben: hogy ő minden idejében az akkori világ ellenlábas, izgatott, lázadó ellenfele volt. Viszont, hogy nem volt biztos abban, mely irányban kell keresnie a helyes, jobb jövő felé vezető utat, — melyik szigor az, amely ezt tőle rossznéven vehetné? Mert ki az a biztos ítéletű proféta, aki az élet zajló és annyiféle zűrzavarában a helyes utat pontosan tudná megszabni magában? De Ady lángoló becsúgyáról se feledkezzünk meg. Mert bár a hatalmonlevőkkel élesen helyezkedett szembe, az ellenzékét azért nem akarta elveszíteni. Megintcsak Osvát erről egyszer így nyilatkozott előttem:

— Én Ady erényei közé sorolom még azt is, amit oly sokan szemére vetnek: hogy annyi mindenre volt képes a művészete érvényesüléseért. Mert annyi kétségtelen, hogy ő aztán igazán az volt, akinek egész élete a művészetét szolgált. Sok mindent tett tehát annak érdekében, csak egyet nem, amit legtöbbször legszívesebben tesznek: hogy az uralkodó osztályoknak behódoljon. Ezt nem tette. Viszont egyebekben, mondom, minden cepp vérét, minden indulatát először is a művei megírásának és aztán azok érvényesülésének áldozta.

*

Ady tehát az uralkodó osztály politikai ellenfele is volt s nyilván ez lehetett egyik legdöntőbb faktora a körülötte tomboló gyűlöletnek. Minthogy Magyarország politikai ország, itt ügyes politika útján lehet legjobban boldogulni még a költőknek is. Ady helyzete tehát már ennél fogva sem volt kedvező. S amellett, ne feledjük, még az ellenzék nagy-része is ellene volt, mert nem értette. Maroknyi csapat volt az, amely a kezdetek kezdetén csatasorba állt érte, — annál nevetésesebben hatott ránk a jóval később megtérők vakbuzgósága, akik e kis úttörő gárdának Ady gyenge műveivel akarták nagyságát magyarázni. (Ezt is meg kellett értnünk, hogy ők tartottak nekünk az új művészetről előadást, — de hát

ez, úgy látszik, az úttörők mindenkori sorsa, hogy a neofiták túlharsogják az apostolokat. Így járt az ember később a kommunizmussal is.) De megintcsak tartunk sort.

Ismétlem, a gyűlölködés mindazokra a fiatal írókra áthárított, akik az új művészet híveinek vallották, vagy mutatták magukat s tekintet nélkül művészi egyéniségük különböző voltára. Ezeket adyistáknak nevezték. S kik álltak szemben az új gárdával? A már említett irodalmi hatalmasságok is igyekeztek persze új tehetségeket felmutatni, ilyenek voltak. — nevéstetek oh istenek! — Bárd Miklós, Szirbik Antal és ki tudja, még ki minden, akinek nevét már elfelejtettem. Egyszer a sors szeszélye megint összehozott Kiss Józseffel, akit épp akkor szólítottak fel, hogy a Kisfaludy-Társaság egy megürült helyére tagot ajánljon. S ő megtisztelt azzal, hogy tőlem kért tanácsot: vajjon illik-e az, hogy a fiát ajánlja erre a helyre? Nem feleltem e kérdésre, csak szomorúan mosolyogtam. S ő e szomorúságból nyilván biztatást olvashatott ki, mert csakugyan nem Móriczot, vagy Babitsot, Tóth Árpádot, Kosztolányit, Nagy Zoltánt, Tersánszkyt, Nagy Lajost, Karinthyt, Somlyó Zoltánt, Szép Ernőt, Török Gyulát, Laczkó Gézát ajánlotta, — már Adyról nem is szólván, — hanem csakugyan a fiát, akiről ma sem tudom kicsoda.

De megint elkalandoztam, mert mindez megintcsak később volt. Egyelőre ott tartunk, hogy egy sarjadó új világ nyilladozott Magyarország térségein, egy új nemzedék, amelyet nem fogadtak be sehol, amelynek nem volt saját-organuma, — új folyóiratot kellett tehát alapítani, amely ezeknek az újfajta, mert nagy tehetségekné teret adott. Így alakult meg megelőző próbálkozások után, vagyis a *Figyelő* és a *Szerda* nevű folyóiratok után a *Nyugat*.

Már a Gundel pénzén alapított *Szerda* is jó reménységekkel indult. A lap már alakjában is felvette a külföldi nagy irodalmi revuek formáját. De még képzőművészeti reményekre is okot adott, — számítani lehetett rá, hogy a megújhodott festészet hívéül szegődik, mert modern művészek dekorációs rajzainak közlését is felvette programjába s e program biztosítékaként két ismert művész neve szerepelt a lapon: Szablya-Frischauf és Lowagh Ernesztiné. S ami a fő: Ady neve és a lapban való szerepe volt legfőbb biztosítéka annak, hogy az új művészet kedvelői e lapot majd szívesen veszik kézbe.

Ez a folyóirat azonban a mögötte álló tőke zajos félelmei folytán hamar megbukott. Okvetlenül másik lapot kellett tehát alapítani ez újfajta művészi jövőendő számára. És miért?

Mert igazán irodalminak nevezhető folyóiratunk voltaképpen csak egyetlen egy volt, a Kiss József szerkesztette *Hét*. A többiek is annak nevezték magukat, de inkább a szórakoztató epigon-irodalomnak terjesztői voltak. E tekintetben enyhe kivételnek csak a *Vasárnapi Ujság* tekinthető, amelynek egyik szerkesztője Schöpfung Aladár volt. S bár ő kezdetben nem nagy híve volt az új irodalomnak, mégis szíve valamely zúgában némi rokonszenvet is érzett iránta. S ez érdemül irandó abban az időben, mikor az ország hangos volt az új irodalom iránti gyűlölettel s mikor egy fiatal szerkesztő még állását is veszélyeztette azáltal, ha hajlandóságot mutatott e művészetek iránt. Márpedig, ismétlem, benne volt ilyen irányú hajlandóság. A szegény új költőcske tehát, ha Kiss Józseffel, (Adynak gyűlölködő ellenfelével, aki nyilván irodalmi pozícióját is féltette tőle,) ha ezzel a fölüeny nagyúrral nem boldogult s mikor már a *Szerda* is bezárta kapuit, mit tehetett egyebet? Felment e kétes irányú lap szerkesztőségébe és megpróbálta ott elhelyezni az Akadémia szemében zabolátlan költeményeinek egyikét. S ime: Schöpfung Aladár szívesen fogadta és mindig megpróbálta, hogy valamely módon becsempéssze lapjába, a folyamatos irodalom e megrögzött világába az új hangot. De persze félnken, óvatosan, vagyis úgy, hogy ne nagyon vegyék észre. Ennélfogva a legkevésbé izgalmat és felháborodást keltő darabokat kellett kiválasztania. Ezt tette s talán furcsán hangzik ma már, hogy én e szerény jóakaratot is nagy érdemül tudom be, éppen én, aki későbbi kritikai munkásságát s irodalmi hivatalnokmivoltát sohase szívelhettem. No de meg kell gondolni, hogy e nehéz korszaknak magam is szenvedő résztvevője voltam, új költőcske s bár magam én nem igen fordultam hozzá, mégis jobban tudom, mit jelentett társaim számára e jóakarot, mint azok tudhatják, akik csak elképzelik ezt a múltat.

De hadd foglalkozzunk talán kicsit behatóbban azzal a kérdéssel, hogy voltaképp kik voltak a kevély üldözők? Úgyszólván az egész ország s legfőképpen annak hangadó irodalmi férfiai. A *Budapesti Hirtapon* kell talán kezdeni és Rákosi Jenőn, továbbá fullajtárjain, akik gyűlöletét készségesen kiszolgálták. Sajnos, Alexander Bernát is ezek közé tartozott. Sebestyén Károly nevét pedig említeni se merem, mert attól félek, kicsúszik számon az a jelző, amellyel személyét akkoriban illetük. Aztán ott volt az *Új Időkben* Herczeg Ferenc, a kormánynak s az akkori világnak egyik legfőbb oszlopa, aki részben megvető és hideg hallgatóssal illetett minket, mintha nem is léteznénk, másrészt, ha megszólalt, — kétségtelenül jó publicista volt! — metsző, hideg gúnyjának minden élességével fordult ellenünk. Minek a többit is említeni, a kisebb gyűlölködőket? Herczeg Ferenc és Rákosi Jenő voltak e kis világ irodalmának irányítói, illetve itt volt még Kiss József is.

Hogy ő milyen volt? Hogy irodalmi életében tisztességes viselkedésű volt-e? Lehet. Példákkal próbálom illusztrálni irodalmi magatartását. Az ember néha azt hitte, hogy lelkes és irigységre képtelen ember. Egy fiatal költő például Nagyváradról beküldötte neki verseit s ő lapjának szerkesztői üzeneteiben ilyesmit válaszolt: hogy neki tetszettek ezek a versek, ennél fogva egyet-mást közölni is fog belőlük, épp ezért eddigi német neve helyett új nevet ad az ifjú költőnek s legyen ez a név Emőd Tamás. Ezt a szerkesztői üzenetet elolvasta egy másik szegény kis költő, — 1908-at irtunk akkor — s hóna alá csapván valamely kéziratát, felment hozzá Népszínház-utcai lakására, amely egyszersmint a *Hét* szerkesztőségeként és kiadóhivatalaként volt lapjában megjelölve. A kiadóhivatal a lakás konyhájában és előszobájában volt elhelyezve s ott egy szomorú ember fogadta a szomorú és félelmekkel küzködő fiatal író. Nem lehetett bemenni a főszerkesztő úrhoz, mert akkor nem fogadott. A szomorú, de jóindulatú kiadóhivatali ember történetesen jól bánt a szomorú fiatalemberrel. Nagyon biztatta, segítette, próbálta beajánlani, mégis ötször kellett megkísérelnie, míg végre csakugyan bejutott a hatalmas főszerkesztő úr elébe. Hosszú, sőtét előszobán kellett végigmenni, míg végre kinyílt egy kis oldalajtó és a fiatalember máris elkáprázott a fénytől. A sötét előszoba után ugyanis valóságos fényáradatba érkezett. A szoba teii volt napfényvel, ragyogással s olyan pompával, amelyet még nem is látott. Fehéren fénylő selyem-perzsák a falakon, balra a falon László Fülöpnek egy Kiss Józsefről festett arcképe, — mit mondjak még? A fiatal író nagyon szegény volt, ennél fogva rögtön azt kérdezte magától: — ilyen nagy urak a beérkezett írók? — S ott állt egy kis szakállas ember az ajtó közelében, — nem invitálta őt beljebb, nem kínálta meg se hellyel, se cigarettával, hanem ránézett és azt kérdezte:

— Mit kíván? — Mintha nem tudná, hogy mit kívánok. (Mivelhogy ez az írócska bizony én voltam.)

Erre a fiatalember még jobban megijedt és a következőket dadogta:

Hogy ő már a főszerkesztő úr egyik kedvelt munkatársával, Kosztolányi Dezsővel megbeszélte a dolgot. Ő bátorította, hogy jöjjön fel ide, mert tetszett neki ez a kézirat és hát szerény személye abban reménykedik, hogy talán a főszerkesztő úr magas tetszését is meg fogja nyerni.

— Mit tartalmaz ez a kézirat? — kérdezte némi támadó élességgel a főszerkesztő úr.

— Kérem szépen, nem értem a kérdést, — felelte a félénk fiatalember.

— A tartalmát mondja el, — felelte hidegen Kiss József.

Erre hát elrebepte valamiképen a tartalmát, amire a főszerkesztő röviden így felelt:

— Gyerekes dolgok, szimbolikus dolgok. Hogy lesz-e magából valami, azt ebből még nem lehet tudni.

— Persze hogy nem lehet tudni *ebből*, — gondolta magában a fiú és a lelke elpirult, talán féltében is. Mert máris azt gondolta magában igen illetlenül:

— Fordulj fel. Ide többé nem jövök.

S minthogy a főszerkesztő úr is biccentett, tehát ő minden illetmudása ellenére, rögtön hátat fordított neki és köszönés nélkül távozott.

A szeme könnyes volt. S így, könnyes szemmel beszólt a konyhába, a szomorú kiadóhivatali emberhez. Ezt mondta neki:

— Köszönöm a szívességét és jóságát. Isten megáldja. — És nagyon megrázta kezét.

*

— Ki ez az Osvát Ernő? — kérdezte ugyanez az írócska egy minden lében tájékozott ismerősétől.

— Nem hallottál még róla? — ámuldozott az illető.

Hogy ő szerkesztette már eddig is ezt meg azt, hogy rettenetesen szigorú ember, aki éppen most adta vissza Ignótusnak az új folyóirat szerkesztőjének e folyóiratot megindító első cikkét, mondván neki, hogy: barátom, ez a cikk rossz, írj egy másikat.

— És ehhez menjek én fel? — kérdezte a félénk fiatalember.

— Nem kell felmenni, földszinten lakik, — válaszolták neki. — Okvetlenül menj el hozzá. Ez alkalmas pillanat, kapcsolódj bele a *Nyugat* alapításába, — tanácsolta behatóan a verzátus ember.

A félénk fiatalember elment tehát Kosztolányi Dezsőhöz, aki szintén azt mondta:

— Hogyne! nagyon is! Kapcsolódj csak bele a *Nyugat* alapításába. — Amire a félénk fiatalember azt gondolta magában:

— Ez a Kosztolányi is meglehetősen verzátus ember lehet.

Osvát Ernő akkor a Thököly-út és Aréna-út sarka körüli házak egyikében lakott s ide kopogtatott be a félénk fiatalember, nagy hajlongások közben.

Itt nem voltak selyem-perzsák a falakon. Puritán, mondhatni, szegényes berendezésű lakása volt a szigorú férfiúnak, aki maga nyitott ajtót és félelmes szemüvege mögül máris éles figyelemmel nézett a belépőre. Tömzsi, fekete ember volt s ami feltűnő volt rajta: a homloka feletti fekete fürtjeit egy ragyogó fehér, tisztára ősz fürt-csomó tette érdekessé, még nagyobb tekintélyt adva neki. Mint később kiderült, mindössze harmincegy éves volt, (s a költőcske húsz,) és mégis úgy bánt vele, mintha hatvan éves volna. A kettőjük közti jelenetet már összefoglalóan felvázoltam valamelyik emlékezésemben, itt bizonyos már megírt részletektől eltekintek, másokat viszont, amelyekről még nem szóltam, ki szeretnék emelni. Első beszélgetésük körülbelül így folyt le:

— Jó napot kívánok, — mondta a szegény fiatalember. A fekete fej fehér hajcsomójával megbillent s valahonnan a mélyből ez a félelmes kérdés tört elő:

— Kéziratot hozott? — Mit lehetett erre felelni?

— Sajnos, én is kéziratot hoztam, mint a többi tízezer, — felelte a fiú. A szörnyű szemüvegek erre rögtön megvillantak s egy pillanatra megakadtak a fiú arcán.

— Ne okoskodjon annyit, — hangzott a mélyből. — Jöjjön be.

Bementek tehát. A szigorú férfiú egy szalma-fonatú székre mutatott, sőt mindjárt szivarral is kínálta a fiatalembert. Amitől ez némi bátorságra kapott.

— Kérem főszerkesztő úr... — kezdte volna.

— Én nem vagyok főszerkesztő, Ignotus lesz a főszerkesztő, — felelte Osvát.

Akkoriban ez a fiatalember éppen nagy válságokkal küzdött lelkében a művészeteket illetőleg. Nagy szociális megfontolásai voltak, ennél fogva több-féle vélemény harcolt szívében s ezek egyikét, éppen a legszigorúbbat találta hamarjában a félelmes úr elébe, isten tudja, miért? Így szólt tehát zordonul:

— Kérem szerkesztő úr, én nem akarok író lenni, mert én megvetem az írókat.

A szemüvegek megint nagyon megvillantak, — Osvát Ernő szemmel láthatóan némi undorral nézett a fiatalemberre.

— Akkor mit akar itt? — kérdezte végül.

— Az írók es költők semmittevők, — felelte ez a neveléses fiatalember. — Én csak azokat az embereket becülöm, akik valamely kézzelfoghatóan hasznos dolgot hoznak létre. Gazdasági javakat, tetszik tudni. Például házat építenek, szóval termelnek valamit.

Osvát Ernő lesújtó pillantással nézett rá. Érezni lehetett, hogy még egy perc és feláll, vagyis hogy kitessékeli ezt a fiatalembert. Mégis rászánta magát és mondott valamit.

— Az ember csak azért él, hogy zabáljon? — kérdezte tőle.

— Nemcsak azért él, — felelte neki a másik.

— Ha pedig nemcsak azért él, akkor ne beszéljen ilyen szamárságokat, — rivallt rá. — Mi akar maga lenni? — kérdezte hirtelenül.

— Azt még nem tudom, — felelte a másik. — Orvostudós szeretnék lenni, mint egykori apai nagybátyám. Író semmiképen, — író én csak egyelőre és jobb híján akarok lenni és azért jöttem ide.

Megint úgy volt, hogy baj van, még nagyobb az eddiginél. Osvát szeme ugyanis az tüveg mögül villámokat szórt réa.

— Ne mondja. Szóval nem tudja, mi akar lenni. Akkor végre is mit *tud*? — kérdezte kegyetlen-élesen s most már majd felfalta őt mérgében. Erre persze a fiatalember is dühös lett.

— Gondolkodni tudok, akarok és szeretek. Filozófus akarok lenni, — felelte neki véglegesen. S ez, úgy látszik, tetszett az öregnek, mert elmosolyodott.

— Az talán termelő munka? — kérdezte mégis csufondárosan. — És mért akar filozófus lenni? Maga talán olyan okos?

— Azt hiszem, igen, — felelte a fiatalember.

Osvát Ernő nagyot nevetett.

— No nyilatkozzon már, hogy mért jött most ide? — kérdezte végül. Mire a fiatalember így felelt:

— Kosztolányi Dezső és mások is azt tanácsolták, hogy vegyek részt a *Nyugat* alapításában, akkor talán megyek valamire. — Osvát most már licánkolni látszott jókedvében.

— Annyi pénze van? — kérdezte a fiatalembertől, aki erre könyörögve nézett rá.

— Mert a *Nyugat* alapításához pénz kell, a többit pedig én csinálom. Maga kicsoda? — kérdezte hirtelen, megint igen szigorúan.

— Én egy szegény diák vagyok és árva gyerek, akit szörnnyetegek neveltek, — válaszolta a fiatalember.

— És hány éves? — kérdezte Osvát.

— Huszonnégy, — felelte a másik kissé megszorodva. Ez ugyanis hazugság volt nemde, mert csak húsz éves volt és ezt azért toldotta meg, hogy mégiscsak nagyobb tekintélye legyen.

— No de elég a beszélgetésből. Hozott valami kéziratot? — kérdezte Osvát. — Mert fiatalemberekkel csak akkor beszélgetünk, ha hoznak valamit. — A fiatalember erre megint nagyon elpirult a lelke mélyén.

— Hoztam ugyan valamit, de ekkora szigorúság elé nem merem terjeszteni. Majd enyhébb bírakat keresek, — mondotta és fel is állt, meghajolt, már is menni akart. Még a megkezdett szivarját is letette.

— Ne okoskodjon annyit, adja ide, amit hozott, — rivallt rá Osvát Ernő.

Ez a szigor viszont nyakvességgé hatott, mert érdeklődést és úgyszeretetet fejezett ki. A fiatalember tehát átadta kéziratát, aztán szó nélkül meghajolt és elment. —

Akire pedig ez a köztünk lefolyt beszélgetés kerek modellálása miatt idegenszerűen hat, az gondolja meg, hogy valamiképp ábrázolni akartam azt a kerek konstrukciót, amely Osvát Ernő egész egyéniségét s a vele való érintkezést annyira jellemezte. Főként azt akartam én itt szemléletessé tenni, hogy vele nem lehetett hanyagúl, vagy önfeledten beszélgetni, mert ő mindenkor műalkotásként tekintette a farsalgási s a legnagyobb erőfeszítésre kényszerítette a szegény embert, szigorú éberségével, impozáns s amelletti gyötrő precizitásával, vagyis arra kényszerítette, hogy nagyon vigyázzon a nyelvére. (Állandóan tágra nyílt, éber szemei voltak.) A vele való beszélgetés tehát rendszeren olyanná alakult, mintha színpadon volnánk s ott elmésségeket kéne egymás felé hajgálnunk.

Magam én már akkor is az élőlőzöt tartottam az emberi lény legelementárisabb kifejezési módjának s egyszer így szoltam hozzá:

— Vajha olyan közvetlenek tudnánk lenni műveinkben is, mint mikor beszélünk.

— Amire Osvát így felel:

— Vajha olyan precízek tudnánk lenni beszéd közben is, mint ahogy írni szeretnénk.

Mint ebből is látható: nagy volt a különbség közöttünk.

*

— Milyen ember is ez? — tünődött magában és ez a tünődése évtizedeken át való töprengéssé változott elméjében. Végső eredményei a következők voltak.

Hogy halálos barátja lett Osvát Ernőnek, az életét is szívesen áldozta volna érte. S én ezért ma csak dicsérni tudom őt, fiatal volt, így kell. Különben is félárva fiú volt, apja még gyerekkorában elhalt s úgy látszik, aként tekintette ezt a nála nem sokkal idősebb embert, mintha apja volna. Mértéktelenül szerette, pedig nem volt annyira szeretetre, mint inkább tiszteletre és csodálatra méltó. Mert zabolátlan szenvedélyeinek fékentartója volt s e szenvedélyek nem voltak éppen rokonszenvesek, viszont ez a felettük való nagy uralom már maga is tiszteletet parancsolt. Az egész ember tehát mindenkor szándékainak hatását keltette, hiányzott belőle tehát az a természetesség is, a szívnek az a közvetlensége, amely a vele való érintkezést valaha is boldoggá tudta volna tenni. Ezenfelül pedig... de talán hagyjuk is ezt! Mégse visz rá a lélek, hogy egykori mesterem gyengéiről részletesen beszámoljak, inkább tovább rágódom rajtuk, amíg még itt vagyok.

Inkább azt mondom ki újra, hogy lángeszű ember volt. Olyan ember, akinek egyes szavai reflektorként világították meg a teret, egész világokat. Kiméltelen élességű értelem volt, nagyszerű szellem, annak látszott már az első pillanatban is és furcsa módon ezen a véleményemen semmit se változtatott az idő. Ma is ezt gondolom róla. Viszont azt is, hogy lángelméjét épp úgy elfecsérelte, pazarolta, mint pénzt és minden egyebét. — A *Nyugatot* én kisujjammal csinálom, — mondotta nekem nem egyszer és ebben is igazat kellett neki adnom, mert szemmel látható volt, hogy ez így igaz. Sokkal nagyobbra volt ő hivatva kétségtelenül, csakhogy mindig elodázta élete legtöbb feladatait. Inkább kéziratokat olvasott s addig-addig, amíg már zúgott a feje tőle, az összes kapható újság irodalmi rovatát böngészte-kutatta a kimerülésig és sóhajtásig, vagy ifjú barátaival sétált lakása előtt inaszakadtáig, hajnalig, csakhogy ne kelljen önmagával egyedül maradnia. Igen, kisujjával csinálta a *Nyugatot*, viszont milyen volt az a-kisujj? ezt kellene itt, valamely módon kifejezni.

Osvát Ernő címezőnt a telefonkönyvbe azt iratta be, hogy író. Holott írtózott az írástól és ennek megvoltak a maga nagy okai, ő egyetlen szóban szeretett volna mindent kifejezni, annyira írtózott a fecsegéstől. Ezenfelül: szellemes és mélyértelmű akart volna egyszerre lenni, továbbá lapidáris és mégis szemléletes. Mindez együttvéve pedig nem adatik meg az embernek.

Mert mi jön ki ennyit éle akaratból? Ő nem akart mesterkélten sem hatni, mégis mesterkélten hatott, ha tollat vett kezébe, — kivéve aforizmáit, mert ez a forma a legnagyobb sűrűséget is elviseli. Ha meggondolom: voltaképp egy nagyrahivatott emberi élet tragédiáját vázolólok itt néhány megállapítással. Mert, — ki kell mondanom a szót, — Osvát Ernő nem volt igazi írói tehetség. Ő nagyszerű gondolkodó volt, neki a filozófiához volt nagy tehu-

sége. S volt-e az irodalom megértéséhez elég ösztöne, érzéke? Ez számomra ma is nagyon kétes kérdés.

A költők dallama iránt nem volt érzéke, ezt ma már biztosan tudom, dallami fogékonyság nem volt benne. S hogy a látomást kellőképpen méltányolta-e, még ebben sem vagyok egészen biztos. A jellemalkotást például jobban tudta értékelni, mint egyéb látomást. Végül is abban állapodtam meg magammal, hogy a művészetet is nagyszerű értelmisége útján közelítette meg, nem ösztönei útján. No de így is kicsoda eredményeket ért el. Ezenfelül pedig: véleménye mindenkor oly tartalmas volt, hogy tanulni lehetett belőle annak, aki nagyon figyelt rá és akkor is, ha netán tévedett. Már pedig nagyon sokat tévedett, alighanem többet, mint amennyiszer én és társaim igazat tudtunk adni neki.

Mert hogy csak egyet említek a sok közül, hova tegyem azt az istenítést, amellyel például Ambrus Zoltánnal szemben viseltetett? Mikor Ambrus a Nemzeti Színház igazgatója lett, Osvát így szólt hozzám:

— Milyen kár a gyöngybetűért és remek mondataiért, amelyeket majd rossz színdarabok bírálataira pazarol.

Nem kislányok szoktak így rajongani ideáljaikért? Megdöbbenő volt. Mert hiszen Ambrus...

Nemrég olvastam el Tolsztoj-tanulmányát és majd megbolondultam annak tájékozatlanságától es felületességétől. Ki kell mondanom ezt a szót is: akár egy rossz hírlapíró, sokszor olyan benyomást tesz egyéb bírálataiban is. Wedekindről például bírálatot ír s bevallja, hogy művét ugyan nem olvasta, de a hírlapokból jól értesült annak tartalmáról. Mikor ezen való csodálkozásomat annakidején Osváttal közöltem, még akkor is megvédte kedvencét: ilyen esetekben rabulisztikához folyamodott, mint annyiszor máskor is, ha egyéb tévedéseit kellett védelmeznie, amire elég gyakran került sor közöttünk. Hiszen kétségtelen, hogy Ambrusnak van egy pár szép novellája, — nem sok! — No de ennek alapján fejedelemmé kenni őt? Regényeiben túlteng a fehetetlenség, ami pedig életszemléletét illeti, — mi a mondanivalója számunkra? Hogy a pénz e világ mennyire szereti, hogy az asszonyok mennyire kikapósak, hogy a papok nem éppen szentek és így tovább. Csupa köznap-i bölcsesség ez! Voltaképp igazi érdemei megérdemelnének végre valamely elfogulatlan bírálatot is.

És így még felsorolhatnám Osvátnak számos tévedését, különösen a költészet terén, amelyek néinelyike bizony, — éppen Osvátnak nagy szuggesztív ereje, és rendíthetetlen, megingathatatlan tiránikus hajlandóságai miatt is igen káros hatással voltak irodalmi életünkre, — de nem teszem, megint nem folytatom ezt sem. Elég ebből annyi, hogy fül-telen, dal-talan költőket emelt ki és törhetetlen erővel igyekezett hatalmi szavával is elismerést kiereszokolni számukra. Különben is féllábbal még benne leledzett egy szentimentális kor művészi ízlésében és néha bizony mindezekért kénytelen voltam kétségbe vonni az új irodalom iránti igazi szakértelmét.

És mégse mondhatom azt, hogy nem értette Adyt, Babitsot, vagy Móriczot, ha másokat nem is értett meg úgy, ahogy kellene. Igaz, hogy Adynak már legszebb versei napvilágot láttak, így az *Oszlik lelkemnek barna gyusza* kezdetű s ő még mindig a *Disznófejű nagyúr*t tartotta Ady legszebb versének. (Poe *Holló*jához hasonlította, mondván, hogy Adynak ez a verse még szebb is annál, amely összehasonlítás merőben érthetetlen: e két vers nem hasonlítható össze egymással.) A fiatal Babits is ontotta magából a szebbnél-szebbeket s ő még mindig a *Kancsók kincse, drága kincs*-hez mérte a többi, mondván, hogy ez a legszebb. A prózában, mint már mondtam egész érthetetlen ideáljai voltak. (nemcsak Ambrus! — Tóth Wanda, Révész Béla, Hajnik Miklós, — minek soroljam fel a többi?) és mégis senki se tudott Móricz remekeiért jobban lelkesedni nála, senki se értette Móriczot jobban, mint éppen ő. Ami, ha meggondoljuk, nem kis dolog volt, mikor ettől a nagy író-tól realizmusáért, — ahogy ellenfelei nevezték: szemérmelenségeért, — annyian elfordultak abban az időben.

Herczeg Ferenc például így nyilatkozott egyszer fülem hallatára róla: — nyers, nagyon nyers. Végeredményében egy iparos. — De hadd beszéljek más művészekről is. Egy alkalommal, mint a Fészek Klub vendége, kitűnő művészek előtt felolvastam a *Nyugatból* az ifjú Babitsnak néhány versét. Az eredmény lesújtó volt. Ezek úgy nevettek, hogy könnyeik is kicsordultak tőle és nekem is majdnem a szégyentől és keserűségtől. Aradon Tóth Árpádot olvastam fel dszentriknek, ugyanilyen eredménnyel. 1914-ben Nagy Zoltánt olvastam fel munkásoknak, a Telki-tér melletti munkás gimnáziumban, ahol egy kedves munkásember halkán így felelt rá: — Ön *nagyot tan?* — És így tovább. A nevetést és gúnyt rendületlenül el kellett viselni. Osvát állta is rendületlenül, a *Nyugat* szerkesztésébe semminemű beleszólást nem tűrt, különösen nem azok részéről, akik a nevetést szerették volna elkerülni és elkezdtek enyhén a „modernizmus” ellen hadakozni — s ilyenek, valljuk be, többen voltak még a szerkesztőségben belül is, hátmég azok közt, akik a *Nyugat* finanszíát próbál-

ták intézni. A *Nyugat* ugyanis állandóan a bukás szélén állott, kezdetben öt-hatszáz előfizetője volt mindössze, — később ezek száma emelkedett ugyan, de megint lesüllyedt, de bármily válságos volt is helyzete, mindenkor igen tisztességesen fizette munkatársait. Mert Osvát ebben is hajthatatlan volt, megkövetelte, hogy ezek a szegény fiúk tűrhető honoráriumot kapjanak azért, amit ő leközl. Hátmég az úgynevezett modernizmus dolgában milyen hajthatatlan volt! Rendületlen, megalkuvást nem ismerő, — és ha körülötte a falak repedtek volna meg a nevetéstől, akkor se lehetett volna őt a szerkesztésben befolyásolni. S amellett ő senkinek a barátságát nem kereste, sohasem igyekezett a hatalmon lévőköt megnyerni nehéz ügyünk számára, pedig erre módja lett volna, ennek tanúja voltam. Nem igyekezett sem a nagy lapokat, sem azok befolyásos kritikusaikat megkönyékezni, — ment tovább tántoríthatatlanul a meggyőződése útján, mondhatni: hideg és megvető tekintettel, mert semmit sem törődve azzal, ami körülötte zajlik. Ebből látható, hogy nem könnyű feladata volt. Mert könnyű ma már erre bólogatni, de annál nehezebb volt akkor helytállani az ellenségeskedés viharában.

Néha azonban, nagy meglepetésemre mintha a mások helyeslésére is szüksége lett volna. Így egy alkalommal együtt voltunk a *Nyugat* Rákóczi-úti szerkesztőségében, bejön egy nyurga fiatalember és Osvát e szóval mutatja be nekünk:

— Bemutatom Önöknek Józsa urat.

A fiatalember erre nagy handabandával megrázza mindnyájunk kezét, majd magára erőltetett, hánya-veti hetykeséggel így szól:

— Na, ilyen társaság sincsen Nagybányán.

Aztán még handabandázott egy kicsit, majd, úgy látszik, elszégyelte magát és elment. Osvát pedig odaszólt Ignotusnak:

— Nagy tehetség barátom!

Ignotus azonban közönyösen fogadta e szót, csak épp, hogy az ajkát nem biggyesztette tőle. Annyi nagy tehetségről értesült ő mostanában Osvát részéről, hogy az ilyesmi már szemmel láthatólag nem tett rá benyomást. Rám azonban igen.

— Ki volt ez? — kérdeztem Osváttól, mikor egyedül maradtunk.

— Olvasd ezt el, — válaszolta komoran.

A *Firona* című novella volt s alája nem is Józsa volt írva, hanem T. Józsi Jenő, vagyis a mai Tersánszky.

El voltam a novellától ragadtatva.

— Igazam van? — kérdezte Osvát Ernő.

A *Firona* aztán meg is jelent, én többfelé fel is olvastam és megintcsak gyötrő eredménnyel. Így többek közt egy neves hírlapíróval jártam rosszul, — még a nevét is megmondhatom, szegény Szász Zoltánnal, — aki ettől fogva valahányszor találkoztunk, e szóval-üdvözölt:

— No és Pista István? hogy van a fényes homlokú Pista István? — (Így nevezte gúnyosan Józsi Jenőt.)

Mint hogy pedig Osvát Ernő Tersánszkyt is kellőképp értékelte, (ha nem is annyira, mint én,) és mégiscsak akkor, mikor mások még alig-alig, — ez megint amellettszót, hogy no lám! . . . . Vagyis ez a lángeszű ember mégiscsak jobban értett az irodalomhoz, mint a legtöbb azok közül, akiket ismertem.

*

Persze fiatalok voltunk s magam én például nem bíztam sem magamban, sem az ítéletemben. Ennélfogva és főként azért is, mert neki olyan szuggesztív ereje volt rajtam, mint senkinek, akit életem folyamán megismertem, tehát sokkal inkább bálványomná tettem őt, mint többi társaim.

Tőle függött úgyszólván minden, amit gondoltam, — csak akkor approbáltam gondolataimat, ha ő kimondta rájuk az áment. Pedig, mondám csak tizenegy évvel volt idősebb nálam, viszont ilyen fiatalon ez nagy különbséget jelent úgy tapasztalatban, mint bölcséletben.

Viszont nemcsak ezért, nemcsak szuggesztivitása, és nemcsak gondolkodásának páratlan tisztasága és felejtethetlen bősége, átfogó ereje, genialitása miatt emelte őt túláradó és ideálokért lelkesedő fiatalságom ennyire a csodálat és tisztelet egébe, — én benne nem is ezt szerettem a legjobban. Még sokkal inkább befolyásolhatatlanságát, a tehetséghez való tántoríthatatlan hűségét és igazságszeretetét.

Nála kezdő ember dolga sohase úgy zajlott le, mint a fentemlített nagyúrnál a Népszínház-utcában. Mindenekelőtt: ő nem a meglévő irodalomra támaszkodott, hanem az eljövendőre. Ő az egész magyar irodalom megújulásának híve volt és alkalmat, módot és lehetőséget is akart ennek adni. És éppen olyan időben, mikor az meg akart újhódni.

Nála akárki jelentkezhettek s műveit illetőleg ugyanolyan elbánásban lehetett része, mint bármely más régi írónak. Vagyis miben volt része? Biztos lehetett például abban, hogy munkáját első szótól az utolsóig végig fogja olvasni a szerkesztő úr s ha van benne egy jó mondat, azt kivülről fogja idézni neki. S ha jónak találja munkáját akkor a protekciótlan, mindenütt másutt megalázott és netán nyomorgó legényke munkáját minden további meggondolások nélkül kiadja, vagyis a legényke egyik napról a másikra a *Nyugat* munkatársa lesz. És tekintet nélkül még arra is, hogy személye rokonszenves-e a szerkesztő úrnak. Vagyis e dolog megítélésében zárólag a munka értéke számítót nála, semmi más.

S ezt neveztem én el magamban mindenekfelett való jósnak. Becsületnek, igazságszeretetnek és ki tudja még mi mindennek! ezért szöktek olykor könnyek a szemembe, ha rá gondoltam. Mert én olyan fiú voltam, aki a becsületet mindennél jobban szereti, aki mindenkor hajlandó tűzbe ugrani a becsületért. És Isten engem úgy segítjen, hogy ő ilyen ember volt és akármit mondanak is róla ellenfelei, sőt megismerésére képtelen barátai is.

Hogy csak egy példát is hozzak erre vonatkozólag, ő ásta ki például a semmiből Halász Imrét s beszélt rá, hogy írja meg politikai emlékezéseit. S nem hagyta nyugton az öregurat, míg rá nem kapatta az írásra s így jött létre az a cikksorozat, amely utobb *Egy letűnt nemzedék* címen jelent meg könyvalakban. Egyszer Osvát így szól hozzám:

— Sohse szíveltem én ezt a Halász Imrét és ő sem engem. Nem jól túrjuk egymást.

— Akkor minék kedveztél neki ennyit? — kérdeztem tőle. Osvát nevetett.

— Hja barátom, a munkája sokkal becsesebb, mint ő maga, — felelte nekem.

Továbbá: Osvát Ernő, mint már mondtam volt, rengeteg újságot olvasott, azok irodami rovatait állandóan számon tartotta, persze a kapható külföldi lapokéit is, hogy a világirodalom újdonságairól és írói bírálatok megjelenhessenek a *Nyugat*ban, — s a magyar lapokét valamennyit. S ha jó írásművet talált egy magyar újságban, annak megvolt a kellő következménye. Magához vonzotta, mondhatni, láncolta a tehetségeket s nem engedte el többé. Szini Gyula erről a következőket mesélte nekem:

Hogy egyszer, mint kezdő író Osváttól levelet kapott, amelyben az állt, hogy olvasta egy cikkét s szeretné ha neki is dolgozna, — gondolom, a *Nyugatot* megelőző *Magyar Géniusz*-ban. Erre ő be is küldte egy cikkét Osvátnak, aki azt le is közölte, aztán fel is kereste őt abban a szerkesztőségben, ahol dolgozott. Előbb megköszönte a cikket, aztán letett egy húsz koronás aranyat nagyon szerényen, lopva az íróasztala sarkára honoráriumként. Ennyi volt a történet.

S mármost mindenfélet lehet erről a viselkedésről gondolni, lehet például túlzásnak ítélni ünnepélyességét, de, azt hiszem, a Népszínház-utcai szerkesztő úr viselkedésével semmiképp se lehet összehasonlítani.

De ő csodálatosképen olyasmiket is leköszölt, amiken elcsodálkoztam. Vajjon miből következtet itt a tehetségre? — kérdeztem néha magamtól. És íme aztán nem egyszer kiderült, hogy neki van igazsága. Karinthynak például a *Fehér ruhás lányról* írt verse volt első megjelenése a nyilvánosság előtt. S ez bizony gyerekes, naív, nagyon gyenge munka volt, — de nem kevésbé gyerekes az a két novellája sem, amelyek ezután kerültek sorra, a *Dárda* című és a vakok világáról szóló, — afféle éretlen ifjú titán benyomását tette rám mindezekben. Nem is közöltem volna e munkákat és ma se közölném. És íme: Karinthy Frigyes lett ebből a nagyzólo fiatalemberebből, a *Tanár úr kérem* genialis szerzője.

Vagyis: akármit gondol is az ember Osvátról, annyi kétségtelen, hogy a kezdő tehetségek megítélésében nem egyszer nagy eredményeket is ért el, ami így, utólag kimondva szintén nem hat elég impozánsan, mert nem jeleníti meg azokat a kézirat-hegyeket, amelyeket mindenféle emberek küldtek be neki, (— még a római pápa is, — mondta nekem egyszer elkeseredve,) ezt a butító tömeget, amelyet álmatlan éjszakáin szintén végigolvasott, vagyis, ismétlem, az első szótól az utolsóig. S ebből az érzéseket tompító, szédítő tömkelegből kellett válogatni és gondoljuk meg: nemcsak verset, novellát, regényt, még drámát is, de kritikai, sőt politikai cikkeket, — ki tudta volna ezt utána csinálni, ki volt itt hozzá hasonló, lángoló eszű ember, aki hajlandó volt életét és képességeit ilyesmire herdálni? Személye már ezért is nélkülözhetetlen volt, nélküle nem volt elképzelhető a *Nyugat*. Ezenfelül: nem tudok az akkori irodalmi világban, vagyis 1909-ben még egy olyan embert, aki az én hosszú soraimat s a bennük megnyilvánuló és nem könnyen átélhető költészetet a nyilvánosság elé merte volna vinni s bár e verseket ő se méltányolta érdemük szerint, nem ítélte meg úgy, ahogy én ma már megítélem őket, — no de mégis! Teret adott azoknak és mások újdonságként ható költészetének s amellet nem ráncigáltatta bele magát a későbbi eszeveszett forma-bontás örületébe, mint azt mások tették, — Karinthynak *Nihil* című verse volt a szélső határa annak, ameddig ebben hajlandó volt engedelményeket tenni.

Körülbelül ennyi az, amit az akkori új jövevényeknek Osváttal való kapcsolatáról el kellett mondanom. S bár a nagyon tehetséges Somlyó Zoltán, vagy Szép Ernő képességeit,

valamint a későbbi Nadányi Zoltánnak lírai és Gelléri Andor Endrének elbeszélő genialitását nem méltányolta eléggé és bár sem Adyt, se Babitsot, se Móriczot, se Kosztolányit tulajdonképpen nem ő fedezte fel, no de micsoda energiával és odaadással állt ez utóbbiak mellé! És végül: Tersánszkyt, Tóth Árpádot, Karinthyt, Nagy Zoltánt mégiscsak ő ásta ki a semmiből, de Laczko Gézátt és Nagy Lajost szintén s ami engem illet: én meg éppenséggel nem úgy ugrottam ki Zeusz fejéből teljes fegyverzetben, mint Pallasz Athéné. Ismétlem: a tehetségek egy része rendkívül gyenge munkákkal jelentkezett nála. pályája elején, magam is olyanokkal, hogy, mint szerkesztő ezeket ma se volnék hajlandó közölni, ha egy fiú ilyenekkel kopogtatna be nálam. S ő mégis! felérezte olyanokban is a tehetséget, akikben én nem tudnám felismerni.

Innen-onnan, a hetedik kerület mélyéről és vidéki elhagyatottságból felkerült szegény diákok voltak ezek az új csillagok s mintha ma volna, úgy emlékszem rá, hogy egyszer csak egy nyurga, sápadt, vékony diák jelent meg közöttünk a New-York-kávéház karzatán, akinek angol bajúsa volt és láncos csiptetője. Egyébként nagyon kedves finom viselkedésű fiú volt. Később a New-York-kávéház körül sétáltam vele a Dohány-utcán, mikor így szóltam hozzá:

--- Miért hord maga csiptetőt? Azt itt ma már senki se hord. Szemüveget kell vennie. És a bajúszát is le kell borotváztatnia. Ez Debrecenben talán még divat, de Pesten már neveltséges.

— A szemüveghez pénz kell, ami pedig a bajúszt illeti, attól félek, hogy nagyon tokerámós volnék így. (Tokerámó volt Lengyel Menyhért *Tájjun* című darabjának főhőse.)

--- Hát semmi pénze nincs? — kérdeztem tőle. Szomorúan mosolygott.

--- Miért? magának van?

--- Nekem sincs, — vallottam én.

--- Hát miből él? — kérdezi tőlem.

--- Alighanem semmiből, — feleltem néki.

--- Akkor druszák vagyunk, — mondotta most a szelíd, szomorú fiatalember.

Tóth Árpád volt az illető, az a kifutó költő, aki élete végéig se tudott olyan lakáshoz jutni, mint mondjuk, egy közepes rangú államhivatalnok, vagy bankfiú vagy ügyvéd. Így éltünk.

*

Fenn a New-York-kávéház karzatán töltöttük éjszakáinkat, nem vizsgáztunk az egyetemen s az az érzésünk volt, hogy el vagyunk züllyve, miközben fiatal életünk legszebbjeit irtuk. Véghetetlenül szomorúak voltunk, reménytelenek, teli ezernyi búval-bajjal. Tóth Árpád, szegény egyszer így szólt hozzám.

— Ha ma hajnalban spárga lett volna a kezem ügyében, felkötöttem volna magamat.

Olyan polgári társaság nem volt, amely minket befogadott volna. Olyan hivatal, vagy hírlap nem volt, amely minket alkalmazott volna. Szini Gyula, ez az ugyancsak szegény Szini Gyula egyszer így sóhajtott felém reménytelenségünk sötétjében az Erzsébet-körúton:

— Oh, ha én a városházán akárcsak egy kétszáz koronás állást káphatnék! Mert a *Pesti Hírlap* gusztusának írni . . . — Amire én:

— Gyulácska, én még száz koronás állással is beérem.

Tehát: hogy miből éltünk, nem tudom. Vajjon előlegekből-e?

Osvát bőven utalványozott, mértéken felül, mindig válságokba kergetve vele az amúgyis válságokkal küzdő *Nyugatot*, — de ebből nem lehetett megélni. Nyomorogtunk tehát.

Szorulóak voltunk, keserűek. Így telt el szép fiatalságunk. És bizony jócskán maradtunk is egymást.

Sivárnak éreztük az életünket.

És mégis! ha valamelyikünk egy-egy verset, vagy novellát írt, akkor mégiscsak ki-világosodott körülötte ez a reménytelenséget lehellő, fekete város. Mintha ünneplőbe öltözött volna körülötte a világ, — az embernek az az érzése volt, hogy ezentúl mégiscsak minden jó lesz, — egy napig, kettőig ez így volt. Az illumináció ugyanis hamar ellobbant s átvette uralmát a régi bánat.

Hiába volt minden írói erőfeszítés! E szabad művészi életformának tehát véget kellett vetni, le kellett tenni a vizsgákat és minden erővel állást kellett kikönyörögni, kikaparni valahol.

Erről azonban már nem írok. Mert még nehezebb idők következtek, olyanok, mikor egyáltalán nem lehetett többé a New York-kávéház karzatán tanyázni, mert mindig dolgozni kellett a kenyérért, még pedig keményen. A keserű, de mégis szép fiatalság lezárult, következett a keserű és csúnya férfikor.

A lényeg ebben annyi, hogy valaha mégiscsak együtt éltünk, együtt töltöttük ifjú éveinket és hogy Osvát személye tartott minket össze. És csakugyan mint mentora ennek a fiatalságnak.

Mert bármily borús és nélkülöző volt is ez a fiatalkor, mégis azt kell mondani róla, hogy szép volt. Mert nekünk, hontalan, ifjú népnek mentsvára, refúgiuma volt ez a kávéházi karzat s mert bármily visszavonás volt is néha köztünk, lélekben azért egységesek voltunk. Egy ifjú művészi generáció, amelynek minden üldözöttsége ellenére volt hova tartoznia. Egy ifjú falanx, mely teljes fegyverzettel állt ellen annyi-féle támadások viharában s ennek az összetartozásnak és ennek a fegyverzetnek legfőbb szimbóluma Osvát Ernő hasonlíthatatlan erkölcsi erejében mutatkozott meg előttünk, mint valamely buzdító zászló, mint a római légiók lelkesítő sasmadara.

Bármily nélkülözők voltunk, mégiscsak azt kell mondanom akkori életünkről, hogy ez volt aztán az igazi irodalmi élet! Mert éjjelünk és nappalunk, minden gondolatunk ezé a kis köré volt, minden bánatunk és minden örömünk közös és Osvát Ernő volt e közösség lelke. Ő volt letéteményese mindenemű panaszainknak, szomorú titkainknak, ő volt tanácsadónk, ingatag ifjúságunknak, életbevágó habozásainknak legmegbízhatóbb, néma titoktartója, ő volt egyetlen támaszunk.

Véle beszéltük meg irodalmi terveinket és családi bajainkat egyaránt. Ő volt az, aki meghallgatott és lehetőségei szerint megsegített bennünket, ha betegek voltunk, vagy életuntak, ami bizony nem egyszer megesett velünk.

Nem lehetett állást kapni. A szerkesztőségek zsúfolva voltak és, mint már annyiszor megjegyeztem, különben is elzárkóztak a nyugatosok elől. Magam én soha sem akartam hírlapíró lenni, mert, ahogy a festőművészt féltettem a plakát-rajzolástól, ugyanúgy az író-t a hírlapírástól. De társaim nem mind voltak ezen a véleményen, ők szívesen vállaltak volna lapoknál is állást, ha lehetett volna. De nem lehetett. Mert Osvát Ernő ebben már nem lehetett segítségünkre, ő ugyanis semmiféle lekötöttséget nem vállalhatott, mert e kötelezettségek viszonzásáulra kényszerítették volna. Például arra, hogy egyik-másik tehetségtelen nagyság munkáit közölje. S az ő törhetetlen igazságszeretete inkább az életveszélyt választotta, mint az összeköttetéseket. Mert hisz az ő akkori helyzete is életveszélyesnek mondható. A *Nyugatot* ugyanis állandóan a megszűnés veszélye fenyegette, anyagi bajai állandóak voltak, mert sokáig nem volt mecénása s mint már említettem, előfizetőinek száma ide-oda ingadozott — s abban a pillanatban, mikor a *Nyugat* megszűnt: Osvát kis családjával épp úgy ki volt téve a nélkülözéseknek, mint mimagunk. S ő mégsem keresett összeköttetéseket.

*

Miután Hatvany Lajos ellenkezései után megtért Adyhoz, a *Nyugatot* is kegyelni kezdte, s finánciát is rendbe akarta hozni. Csakhogy később feltételekhez kötötte segítségét. Egy alkalommal aztán fel is lázadt Osvát ellen, cikket írt a *Világ* című napilapba és Osvát Ernőnek bizonyos irodalom-politikát ajánlott. Ennek lényege annyi volt, hogy elég az új tehetségekből, a *Nyugat* beérheti most már a meglevőkkel. Ebből aztán affér lett, párba j s magam én akkor életre-halálra Osvát mellé álltam.

Megígertem Feleky Gézának, aki Hatvany híve volt, hogy mint mester-lövész pár-bajban agyonlövöm őt, továbbá gyűlést hívtam össze egyetlen jobbmódú társunk, Nagy Zoltán költő és ügyvéd Báthory-utcai irodájába, (csak néki volt tűrhető lakása köztünk,) s itt deklarációt olvastam fel, hogy mi, fiatal írók nem írunk többé a *Nyugat*-ba, ha Osvát Ernő távozik onnan. Ezt a deklarációt társaim egy kivételével elfogadták. Hogy ki volt a kivétel, nem mondom meg, mert az illető barátom volt és akkori viselkedését még ma is elviselhetetlenül hálátlannak ítélem.

Mit akart Hatvany? Hogy a *Nyugat* zárja be kapuit az ujonnan érkező tehetségek előtt. Vagyis tessék megcsontosodni S mi lett volna, ha Osvát elfogadta volna ezt a tanácsot?

Csak néhány példát említek. Volt itt egy nagyon rossz író, aki azonban remekül kezdte. Sokkal későbben jött, mint mi. Kezemben van Kosztolányinak egy levele, amelyben első közleménye alapján nagy írónak nevezi az illetőt. (S ha erre a levélre gondolok, megint nagy szeretet önt el e különben gyakran hűtlen és csélcsep barátom iránt, amiért ennyire igazságos tudott lenni, amiért ennyi segítőkészség volt benne azok iránt, akikben tehetséget látott. Ő csakugyan olyan volt, hogy kénytelen volt leborúlni a tehetség láttán.) No szóval a *Nyugat* e-későbbi nagyon rossz írónak, Földi Mihálynak *Peter Zilka* bácsi című nagyon szép novelláját, hogy közölhette volna, ha többé nem fogadott volna be új tehetséget? Vagy Moly Tamás *Jöttmentjét*? Hogy szólaltathatta volna meg a tizenhét éves József Attilát? Vagy egy levelenre a fiatalsága virágzásával ékeskedő Illés Gyulát? (Azért egy levelenre, mert akkoriban én már, sajnos, nem érintkeztem Osvát Ernővel. Mert bár mind-

végig szerettem őt, de féktelen arroganciáját, gúnyos, fitymáló, csúfondáros mivoltát tovább elviselni nem tudtam. Vagyishát : szeretni lehetett őt, de elviselni nem. Ő végig tudta sérteni, halálosan meg tudta alázni az embert. Ez a lángeszű ember ugyanis leigázó természet volt. El is szökdöstek tőle hívei, lassacskán valamennyien s az akkori fiatalok közül én maradtam legtovább mellette, de később, mondom, nekem is búcsút kellett intennem feléje.)

No, szóval, hogy lehetett volna a *Nyugat* állandóan olyan friss és az új tehetségekkel megújuló, ha elzárkózott volna előlük. Osvát Ernő nem is engedett. S bár akkor a körülmények alakulása folytán egy időre meg kellett válnia a *Nyugat* szerkesztésétől, de aztán mégiscsak muszáj volt őt visszahívni. Mert ismétlem hol volt itt még egy olyan lángeszű ember, aki hajlandó lett volna egész életét elherdálni, vagyis százezernyi kéziratot véges-végig olvasni, csakis azért, mert részben félt a saját filozófiai munkájába akárcsak bele is kezdeni, másrészt, mert annyira szerette a tehetséges fiataliséget?

És ki volt itt olyan, aki a remekműveket, vagy akárcsak a reményeket keltő munkákat észreveszi és számon is tartja s aki e művek fiatal szerzőit serkenti-buzdítja, állandó mementóként emlékübe idézve biztató indulásukat?

Kezdjük előbb az észrevétel kérdésén. Az emberek, sajnos, gyakran nem látnak a szemüktől. Nem veszik észre a kiválóságot, részben azért, mert nem figyelnek, másrészt, mert nem értenek hozzá. Magam én igazi, tökéletesen megbízható értőjét az irodalomnak életemben csak egyet láttam: s ez Kosztolányi Dezső volt. Karinthy például jó ösztönű ember volt, de megbizhatatlan. A többi tehetséges ember nagyrészt olyan volt, hogy csak azokat a munkákat volt hajlandó becsülni, amelyek fajtában, stílusban az ő irodalmi irányának megfelelőek. Hogy mi minden értetlenséget tapasztaltam e téren életem során nagyon tehetséges emberek részéről is, azt sok volna itt felsorolnom, — különösen én mondhatnék erről sok mindent, akinek hosszú versonjai oly nagy ellenkezést keltettek évtizedeken át.

Hogy Osvát a tökéletesen megbízható irodalmi ítélkezők közé volna sorolható, azt, ismétlem, nem állíthatom. Néha e tekintetben csodákat művelt, néha viszont meglepő értetlenségről tett tanúságot. (A humorhoz például szintén nem volt érzéke. Mikor Karinthy *Tanár úr kérem* című remekének akkor közölt egyes darabjaira tettem figyelmessé és megkérdeztem, mért is nem közli ezeket a *Nyugat*, így felelt: — a *Nyugat* nem vicclap.)

⁶ De beszéljünk inkább arról a bátorságáról és hűségéről, amellyel az általa felfedezett remekműveket dédelgette és védte. Nem volt olyan vihar, amely a szépség emlékét elseperte volna előle. És hiába múltak az évtizedek, — ha egy író tíz év múlva megtépázva került is eléje újból, ő még mindig kívülről idézte neki azokat a szépségeket, amelyeket egykori munkájában annyira élvezett.

Ki emlékezik ma már a Moly Tamás *Jöttmentjére*, Kunz Aladár *Fekete kolostorára* Laczkó Géza *Madame de Roth halála* című novellájára, Nagy Lajosnak *Özvegyasszonyok* című remekére, amely utóbbiról hosszú előadást tartott nekem egyszer, e kis munkát Móricz legszebb novelláival hasonlítván össze. Ki emlékezik továbbá szegény Réti Ödönre, Tersánszkyknak fiatalkori bővösen szép novelláira, vagy az igazán kiváló tehetségű Török Gyula *Fehér virág* című remekére? De ő aztán tudott emlékezni, igen.

Magyarország nagyon sokáig olyan volt, mint egy nagy temető, amelyben kiválóságoknak jeltelen-nyomtalan sírjai vannak. Az utóbbi időben ez mintha valamelyest megváltozott volna, úgy látszik, az irodalmi kutatók ráeszméltek arra a pazarlásra, amelyet még egy nálunk bujább tenyészetű ország sem engedhet meg magának: hogy tehetségeit annyira elfeledje, mint mi tettük. S hogy az én fiatalágom idején ez mikép volt velünk?

A jelentkező tehetségekre akkor Osváton kívül alig is figyelt fel valaki, a régieket pedig senki se tartotta olyan hűséges kegyelettel számon, mint Osvát Ernő.

S ez a *Nyugat* fennállásának legfőbb dicsősége. Ha tehát erről a dicsőségről akar beszélni az ember, akkor róla kell beszélnie mindenekelőtt.